

ВІКТИМОЛОГІЧНА ПРОФІЛАКТИКА ЗЛОЧИННОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ

Голомазова Д.О.

Інститут прокуратури та кримінальної юстиції
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

У статті розглянуто проблему віктимологічної профілактики злочинів, вчинених неповнолітніми. Проаналізовано роль жертви у механізмі вчинення злочину підлітками. Виокремлені групи осіб, які мають ризик стати жертвами неповнолітніх злочинців та заходи, що сприяють зниженню віктимності таких осіб. Також розглянута проблема втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність та заходи боротьби з цим явищем. Вивчено наукові дослідження щодо розробки та впровадження у правозастосовній діяльності віктимологічних заходів профілактики злочинності неповнолітніх.

Ключові слова: віктимна поведінка, віктимологічна профілактика, втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність, запобігання злочинності неповнолітніх, злочинність неповнолітніх.

Постановка проблеми. Злочинність неповнолітніх є однією з гострих проблем сучасного українського суспільств. Всебічне дослідження та розробка методів профілактики злочинності неповнолітніх є важливим та ефективним напрямом її запобігання, оскільки підлітки краще ніж дорослі піддаються перевихованню й впливу профілактичних заходів внаслідок того, що особистість неповнолітнього знаходиться на стадії формування й розвитку.

Серед заходів попередження злочинності особливе значення відіграє віктимологічний напрям. Нажаль, сьогодні він є недооціненим працівниками правоохоронної системи і тому проявляється лише в окремих віктимологічних заходах профілактики. Жертва злочинного посягання, як правило, розглядається лише як джерело інформації про кримінальне правопорушення та як один із учасників кримінального процесу. Насправді вивчення особи жертви, віктимологічних чинників та віктимної поведінки можуть в певних випадках попередити вчинення злочину.

Віктимологічна профілактика злочинності неповнолітніх в багатьох аспектах схожа з загальною віктимологічною профілактикою, але має свою специфіку і пов'язана з віковими, фізіологічними, психологічними особливостями підлітків. Це обґрунтовує актуальність обраного напрямку дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема попередження злочинності неповнолітніх викликає науковий інтерес багатьох вчених не лише в галузі права, але й педагогіки, психології. Так, питання профілактики злочинності неповнолітніх досліджували: Б.М. Головкін, В.В. Голіна, В.П. Смелянова, Т.І. Шанскова, О.Ю. Юрченко, В.Я. Рибальська, І.М. Охріменко, Н.В. Лигун та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проблеми попередження злочинності неповнолітніх в цілому пов'язують з дослідженням особи злочинця, залишаючи поза увагою віктимологічний аспект. Тому є недостатньо вирішеними наступні питання: як особа та поведінка жертви впливає на мотивацію та механізм вчинення злочину неповнолітнім; які групи осіб найбільш «привабливі» для підлітків в якості жертв; які віктимологічні заходи профілактики слід застосовувати з метою поперед-

ження злочинності неповнолітніх та особливості застосування таких заходів.

Мета статті. Метою статті є дослідження причинного зв'язку між характеристиками особи жертви та її віктимної поведінки з одного боку, та вчиненням злочину неповнолітнім з іншого. Спираючись на це, аргументувати необхідність розробки віктимологічних заходів профілактики злочинності неповнолітніх та надати пропозиції щодо їх запровадження.

Виклад основного матеріалу. Науковці вважають, що злочинність неповнолітніх має досить специфічний характер: з одного боку, він входить у неосяжне поле дитячої делінквентності, а з другого – переростає у злочинність молоді та загальнокримінальну злочинність [1, с. 17]. Згідно статистичних даних, щодня в Україні підлітками вчиняються понад ста злочинів, з яких одне вбивство або злочин із заподіянням тяжких тілесних ушкоджень, одне зґвалтування, два-три розбійні напади, вісім пограбувань, сімдесят крадіжок приватного та державного майна [2]. Структура злочинів, що вчиняються неповнолітніми, впродовж багатьох років залишається стабільною. Найбільша питома вага припадає на злочини проти власності (в середньому – 75%), злочини проти безпеки руху та експлуатації транспорту (10%), злочини у сфері обігу наркотичних засобів і злочини проти громадського порядку (по 4% кожна група), проти життя й здоров'я особи (1,5%) [3, с. 212]. Усе це свідчить про актуальність теми запобігання злочинності неповнолітніх та потребує розробки відповідних засобів протидії та їх застосування у правозастосовній діяльності.

В процесі дослідження та розробки засобів запобігання злочинності основна увага науковців та правоохоронних органів, як правило, зосереджена на особі, яка вчинила злочин, не враховуючі при цьому, якості та поведінку потенційних потерпілих. Проте, як свідчить судова практика, доволі часто приводом для вчинення злочину та умовою, що полегшує його виконання, виступає поведінка потерпілого, який своїми необережними, аморальними чи навіть протиправними діями фактично створює криміногенну атмосферу та спонукає тим самим на вчинення злочину. Усе це обґрунтовує доцільність здійснення певних заходів щодо їх запобігання, зокрема ви-

явлення осіб, які здатні за своїми типовими характеристиками та своєю віктимною поведінкою спонукають злочинця вчинити злочин.

Щоб вирішити дану проблему, в першу чергу, необхідно визначити категорії осіб, які знаходяться в «зоні ризику» злочинності неповнолітніх. В науковій літературі вчені виокремлюють наступні групи осіб, що найбільш «привабливі» для неповнолітніх в якості жертв:

1) *особи, які за своїми віковими, фізичними та психологічними характеристиками є уразливими, неспроможними адекватно оцінити ситуацію та чинити опір злочинним посяганням.* До них, в першу чергу, відносяться однолітки чи особи, які є молодші за злочинця. Так, було встановлено, що потерпілими від насильницької злочинності неповнолітніх у 74% випадків були особи до 18 років. Виходячи із особливостей потерпілих неповнолітнього віку, необхідно зазначити, що у профілактичній роботі з даною групою велике значення мають заходи педагогічного, психологічного, медичного характеру. Вивчення та дослідження віктимних рис неповнолітніх, проведення з ними психокорекційної роботи, спрямованої на усунення таких властивостей, є важливою ланкою профілактики злочинних посягань на них [4, с. 216]. Також, на думку фахівців, є доцільним розроблення спеціальних програм віктимологічної освіти для дітей. Вони можуть запроваджуватись у навчальний процес як частина певної навчальної дисципліни (наприклад, безпеки життєдіяльності) або викладатись як окремий спецкурс.

Також, крім неповнолітніх, до цієї групи можна віднести й людей похилого віку, які є надмірно довірливими, неуважними, з уповільненою реакцією, що істотно полегшує вчинення злочину стосовно них. До цієї категорії відносять інвалідів і психічно хворих людей, які в силу свого фізичного чи психічного стану не можуть себе захистити, навіть від підлітків.

Як свідчать дослідження, для неповнолітнього злочинця немає конкретних «вподобань» стосовно жертви ні за віком, ні за фізичним станом та нерідко все залежить від конкретного випадку. Є природним, що підліток почуває себе більш впевнено і рішуче, коли його жертва молодша чи слабша за нього.

2) *потерпілі на побутовому ґрунті (тобто особи, які були знайомі з неповнолітнім злочинцем до скоєння злочину).* Нерідко жертвою неповнолітнього злочинця є його «співтовариш», тобто особа, з якою він був знайомий до вчинення злочину. Таке «спілкування» також може полягати у спільних інтересах або негативних звичках, таких як розпиття спиртних напоїв, чи спільні шляхи придбання алкоголю або наркотичних речовин, що нерідко може стати приводом таких злочинів як умисне вбивство або тяжке тілесне ушкодження [4, с. 215]. Аналогічні випадки мають місце і при вчиненні зґвалтувань. Зокрема, неповнолітні злочинці досить часто обирали жертву зґвалтування саме після спільного розпиття алкогольних напоїв, що так або інакше змушує неповнолітніх злочинців до певного моменту розраховувати на добровільну згоду партнера [5, с. 34].

3) *особи, які стали жертвою злочину із причин власної необережності.* Особливістю цієї

категорії жертв є те, що внаслідок легковажних, необачних дій, таких як стан алкогольного чи наркотичного сп'яніння, нехтування необхідними заходами власної обережності, показова демонстрація достатку, перебування в темних, безлюдних та небезпечних місцях схиляють вибір неповнолітнього злочинця вчинити злочин. Нерідко хуліганські дії з боку підлітка-злочинця провокує виключно протиправна поведінка потерпілого, яка може знаходити свій прояв в словесній образі підлітка, приниженні його честі та гідності та ін. Так, при вивченні віктимної поведінки потерпілих від злочинів неповнолітніх встановлено, що у 4% випадків мав місце нетверезий стан потерпілого, у 8% – неуважність, у 3% – надмірна довірливість до незнайомих, у 11% – виставлення напоказ дорогих речей, у 48% – неналежна охорона майна, залишення потерпілим речей без нагляду. Щодо емоційно-вольових якостей потерпілого, які привернули увагу неповнолітнього злочинця, то саме легковажність потерпілого мала місце у 32% випадків, а провокаційні дії у 28% випадків. Тому провокаційні дії жертви у більшості випадків викликають агресію підлітка та раптовий умисел вчинити злочин.

Оскільки внаслідок відсутності життєвого досвіду та уразливості свого віку усе це підвищує ризику до різного роду негативних впливів на неповнолітніх, зокрема, втягнення їх у злочинну діяльність дорослими, які передають їм свій злочинний досвід. Тому підлітки, вчиняючи злочини, як правило, є не лише суб'єктами цього злочину, але й потерпілими від іншого кримінального правопорушення, а саме – втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність. Важливим є обізнаність працівників правоохоронних органів, педагогів, психологів, учителів щодо психологічних детермінант втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність. Усе це допомагає підвищити ефективність профілактичних заходів щодо злочинної діяльності зазначеної категорії громадян [6, с. 186]. Тому необхідно здійснити такі основні заходи батьками та педагогами для зниження рівня віктимності дітей:

1) постійний догляд за нормальним розвитком дитини з метою раннього у них виявлення психічних чи фізичних вад;

2) правильне загальне та статеве виховання, формування культури спілкування;

3) прищеплення дитині навичок поведінки в нестандартних, у тому числі віктимогенних ситуаціях;

4) закладення основ правових знань [1, с. 239].

Висновки і пропозиції. При дослідженні причин та умов злочинності неповнолітніх слід враховувати роль віктимологічних чинників, тобто властивостей особистості та поведінки потерпілого у механізмі злочинної поведінки. З врахуванням саме цього чинника слід розробляти та впроваджувати у правозастосовній діяльності віктимологічні заходи профілактики злочинності неповнолітніх.

Але ефективність віктимологічної профілактики багато в чому залежить не тільки від того, які заходи запроваджуються, але й від того, на кого покладається їх реалізація. А тому, існує необхідність в створенні спеціалізованих груп, органів, організацій, що будуть проводити відпо-

відну роботу як з реальними, так і потенційними жертвами неповнолітніх злочинців. Такі організації повинні мати належне матеріально-організаційне забезпечення та підтримку з боку держави. Доцільним є те, щоб працівниками таких органів були кваліфіковані спеціалісти, які володіють знаннями в галузі педагогіки, віктимології, психології.

Також населення України потребує методичних рекомендацій та розробки стандартів поведінки в криміногенних ситуаціях, практичних порад, а також створення спеціалізованих органів, що зможуть практично реалізувати ці рекомендації та проводити ефективну роботу з жертвами злочинів.

Список літератури:

1. Кримінологічні проблеми попередження злочинності неповнолітніх у великому місті: досвід конкретно-соціологічного дослідження: Монографія / Кол. авторів: В.В. Голіна, В.П. Ємельянов, В.Д. Воднік та ін.; За заг. ред. професорів В.В. Голіни та В.П. Ємельянова – Х.: Право, 2006. – 292 с.
2. Шанскова Т.І. Аналіз причин правопорушень неповнолітніх як підґрунтя соціально-педагогічної роботи з молоддю щодо профілактики злочинності [Електронний ресурс] / Т.І. Шанскова. – Режим доступу: <http://studentam.net.ua/content/view/7566/97/>.
3. Головкін Б.М. Злочинність неповнолітніх як суспільна проблема / Б.М. Головкін // Проблеми законності. – 2016. – Вип. 133. – С. 204-217. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pz_2016_133_21.
4. Юрченко О.Ю. Щодо питання віктимологічного запобігання злочинності неповнолітніх // Вісн. Акад. правових наук України. – 2006. – № 3. – С. 214-219.
5. Рыбальская В.Я. Проблемы борьбы с преступностью несовершеннолетних / В.Я. Рыбальская. – Иркутск: Изд-во Иркут. ун-та, 1994. – 196 с.
6. Утягнення неповнолітніх у злочинну діяльність: психологічні детермінанти / І.М. Охріменко, Н.В. Лигун // Юридична психологія. – 2015. – № 1. – С. 179-188.

Голомазова Д.О.

Институт прокуратуры и уголовной юстиции
Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

ВИКТИМОЛОГИЧЕСКАЯ ПРОФИЛАКТИКА ПРЕСТУПНОСТИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ

Аннотация

В статье рассмотрена проблема виктимологической профилактики преступлений, совершенных несовершеннолетними. Проанализирована роль жертвы в механизме совершения преступления подростками. Выделены группы лиц, имеющих риск стать жертвами несовершеннолетних преступников и мероприятия, способствующие снижению виктимности таких лиц. Также рассмотрена проблема вовлечения несовершеннолетних в преступную деятельность и меры борьбы с этим явлением. Изучены научные исследования по разработке и внедрению в правоприменительной деятельности виктимологических мер профилактики преступности несовершеннолетних.

Ключевые слова: виктимное поведение, виктимологическая профилактика, виктимологические факторы, предотвращения преступности несовершеннолетних, преступность несовершеннолетних.

Holomazova D.O.

Institute of Public Prosecutions and Criminal Justice
Yaroslav Mudryi National Law University

VICTIMOLOGIC PREVENTIVE MEASURES AGAINST CRIMINALITY OF JUVENILES

Summary

The article studies the problem of victimologic preventive measures against crimes committed by juveniles. The role of victim in the mechanism of commission of crime by teenagers is analyzed. The article defines the groups of people who are at risk of becoming victims of juvenile offenders and highlights measures which help to decrease these people's victimity. The problem of engaging juveniles into the criminal activity is also considered. The author reviews research studies on how to create and implement victimologic preventive measures against criminality of juveniles into the law-enforcement activity.

Keywords: criminality of juveniles, engaging juveniles into the criminal activity, prevention of criminality of juveniles, victim behavior, victimologic preventive measures.